

ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ, ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Αναστάσιος Καρασαββόγλου, Επίκ. Καθηγητής ΤΕΙ Καβάλας
Κώστας Τερζίδης, Δρ. Οικονομικών Επιστημών

1. Εισαγωγή

Ένα από τα σοβαρότερα, αν όχι το σοβαρότερο, πρόβλημα που σκιαγραφεί την πραγματικότητα της ελληνικής κοινωνίας είναι η ανεργία, το γεγονός δηλαδή, ότι ο αριθμός των θέσεων εργασίας που προσφέρονται είναι μικρότερος από το σύνολο των ατόμων που μπορούν και ζητούν να απασχοληθούν. Το ζήτημα δεν είναι ποσοτικό ή τουλάχιστον δεν είναι μόνο τέτοιο. Οι προεκτάσεις του φαινομένου της ανεργίας είναι έντονα κοινωνικές, οι επιπτώσεις μ' άλλα λόγια της ανεργίας στην οικονομία και κοινωνία έχουν αναμφισβήτητα και κοινωνικό χαρακτήρα. Γι' αυτό το λόγο η καταπολέμησή της εκτός από συστατικό στοιχείο της οικονομικής πολιτικής αποτελεί ταυτόχρονα και αναπόσπαστο μέρος των επιδιώξεων της κοινωνικής πολιτικής.

Η παρούσα μελέτη εξετάζει το ρόλο της κοινωνικής πολιτικής στα πλαίσια της αγοράς εργασίας, καταγράφει δηλαδή τους τρόπους και τα μέσα που έχει στη διάθεσή του το κράτος ώστε να επηρεάζει τις εξελίξεις σ' αυτή προς μια κατεύθυνση ποσοτικής και ποιοτικής ισορροπίας. Μετά από μια αναφορά στις κλασικές και κεινσιανές απόψεις σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας της αγοράς εργασίας περιγράφονται οι δυνατότητες παρέμβασης του κράτους και επηρεασμού των μεγεθών της προσφοράς και ζήτησης εργασίας. Στη συνέχεια καταγράφεται ολόπλευρα το πρόβλημα της ανεργίας στη χώρα μας, καταδειχνεται το υψηλό κόστος της και αναδεικνύεται η αναγκαιότητα καταπολέμησής της. Οι συγγραφείς προτείνουν γι' αυτό μια ενιαία στρατηγική, στην οποία θα συνυπάρχουν η προοπτική της ποσοτικής και ποιοτικής μεγέθυνσης της οικονομίας και η μείωση των ωρών εργασίας. Η μελέτη ολοκληρώνεται με μια περιγραφή του διεθνούς οικονομικού πλαισίου και των επιδράσεών του στην αγορά εργασίας.

2. Η Λειτουργία της Αγοράς Εργασίας

Στο τμήμα αυτό θα γίνει μια σύντομη αναφορά στις βασικές απόψεις της κλασικής και της κεινσιανής οικονομικής θεωρίας σχετικά με τη λειτουργία της αγοράς εργασίας καθώς επίσης και στις δυνατότητες εμφάνισης και εδραίωσης καταστάσεων ανισορροπίας μεταξύ προσφοράς και ζήτησης εργασίας.

2.1. Η Κλασική Θεωρία¹

Βασική αρχή της κλασικής οικονομικής θεωρίας είναι η υπόθεση του πλήρους ανταγωνισμού. Το "αόρατο χέρι" κατορθώνει και φέρνει σε ισορροπία την προσφορά με τη ζήτηση. Οι ενδογενείς δυνάμεις της αγοράς που λειτουργεί ελεύθερα και σε συνθήκες πλήρους ανταγωνισμού έχουν την ικανότητα να προσαρμόζουν τις ζητούμενες ποσότητες στις προσφερόμενες. Η μακροοικονομική ισορροπία στην οικονομία είναι δεδομένη και μακροπρόθεσμα ισχυρή. Αυτό, βεβαίως, κατά τους κλασικούς δε σημαίνει ότι δεν παρουσιάζονται στην οικονομία προβλήματα ανισορροπίας. Όμως, αν και όταν αυτά παρουσιάζονται, έχουν χαρακτήρα παροδικό, εμφανίζονται για μικρό μόνο χρονικό διάστημα, αφορούν μόνο κάποια επιμέρους αγορά (εργασίας, κεφαλαίου, προϊόντος) και πάντως δεν επεκτείνονται στο σύνολο της οικονομίας.

Αυτό το βασικό σκεπτικό των κλασικών ισχύει ολότελα και για την αγορά εργασίας. Ο μηχανισμός που εδώ αναλαμβάνει την ευθύνη της εξισορρόπησης μεταξύ προσφερόμενης και ζητούμενης ποσότητας εργασίας είναι η τιμή της εργασίας, ο μισθός. Η ευελιξία, η ελαστικότητα στις μεταβολές των μισθών τόσο προς τα πάνω όσο και προς τα κάτω αποτελεί το εχέγγυο για την ανά πάσα στιγμή επίτευξη της ισορροπίας μεταξύ προσφοράς και ζήτησης.

Επίσης, πρέπει να τονίσουμε ότι κατά τις κλασικές απόψεις η προσφορά και η ζήτηση εργασίας είναι συνάρτηση του πραγματικού και όχι του ονομαστικού μισθού. Η δε ύπαρξη του φαινομένου της ανεργίας θα μπορούσε με βάση την κλασική επιχειρηματολογία να αποδοθεί στο γεγονός ότι το επίπεδο των πραγματικών μισθών είναι υψηλότερο από το επίπεδο εκείνο που θα διασφάλιζε την πλήρη απασχόληση του εργατικού δυναμικού. Υπαίτιοι αυτής της κατάστασης αλλά και του γεγονότος ότι οι πραγματικοί μισθοί δεν είναι και τόσο ελαστικοί προς τα κάτω είναι, κατά τους κλασικούς, κύρια οι συνδικαλιστικές διεκδικήσεις και η γενικότερη συμπεριφορά των συνδικάτων.

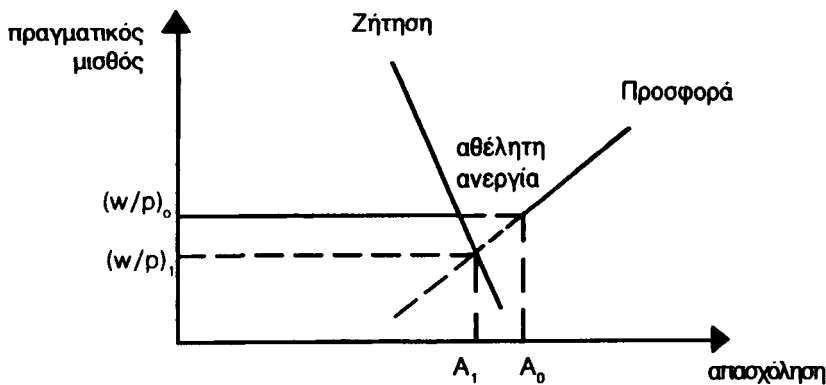
2.2 Η Κεϋνσιανή Θεωρία²

Η θεωρία αυτή αμφισβήτησε έντονα τις μαγικές ικανότητες της κλασικής οικονομικής θεωρίας αφού πιστεύει ότι ο ιδιωτικός τομέας της οικονομίας είναι αυτός που δημιουργεί καταστάσεις ανισορροπίας στην οικονομία. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή δεν είναι η προσφορά που καθορίζει τη ζήτηση, αλλά η συνολική ζήτηση είναι εκείνη που καθορίζει την ποσότητα του παραγόμενου προϊόντος. Κατά συνέπεια η ύπαρξη κρίσης στην οικονομία οφείλεται στο γεγονός, ότι η ζήτηση δεν είναι τόσο υψηλή, όση ακριβώς θα έπρεπε να είναι ώστε να απασχολείται πλήρως το εργατικό δυναμικό. Πρέπει λοιπόν να παίρνονται μέτρα τόνωσης της συνολικής ζήτησης και σ' αυτό το σημείο διαφαίνεται ο ενεργητικός ρόλος του κράτους για το ξεπέραςμα της οικονομικής κρίσης, αφού με δημόσιες επενδύσεις και με μέτρα δημοσοικονομικής πολιτικής μπορεί να τονωθεί η συνολική ζήτηση της οικονομίας.

1. Για μια αναλυτικότερη παρουσίαση βλέπε: Bluemle, G (1979) σελ 247-250, Bluemle, G, Patzig, W (1988), σελ 273-282, Bombach, G (1976), σελ. 152-153, Siebke, J, Thieme, H -J (1984), σελ. 146-147, Λιανός, Θ, Μπένος, Θ (1979), σελ. 145-156.

2. Βλέπε Bluemle, G (1979), σελ 250-258, Bluemle, G, Patzig, W (1988), σελ 297-300, Bombach, G (1976), σελ 152-153, Siebke, J, Thieme, H -J (1984), σελ 148-154, Πετράκη-Κωττή, Α, Κωττή, Γ (1991), σελ 369-373, Πουρναράκης, Ε (1980), σελ 323-325

Κατά την άποψη του Keynes η ζήτηση εργασίας είναι όπως και στην περίπτωση των κλασικών συνάρτηση του πραγματικού μισθού, ενώ η προσφορά εργασίας εξαρτάται από το ύψος του ονομαστικού μισθού. Για τους προσφέροντες εργασία υποθέτει, μ' άλλα λόγια, ο Keynes ότι διακατέχονται από το φαινόμενο της "χρηματικής αυταπάτης". Αντικρούοντας την κλασική επιχειρηματολογία ο Keynes ισχυρίστηκε ότι στην πραγματικότητα οι μισθοί δε δείχνουν την ευελιξία που τους απέδιδαν οι κλασικοί, και ότι υπάρχει πάντα ένα κατώτατο επίπεδο ονομαστικών μισθών, που είναι αποτέλεσμα της ασκούμενης κυβερνητικής πολιτικής και των διεκδικήσεων των εργατικών συνδικάτων. Εάν, λοιπόν, στο κατώτατο αυτό επίπεδο πραγματικών μισθών (w/p)₀, η προσφορά εργασίας είναι μεγαλύτερη από τη ζήτηση, τότε ένα τμήμα του εργατικού δυναμικού που θα μπορούσε και θα ήθελε να απασχοληθεί σ' αυτά τα επίπεδα αμοιβών δε βρίσκει απασχόληση διότι η ζήτηση εργασίας είναι μικρότερου μεγέθους. Αυτή την κατάσταση τη χαρακτήρισε ο Keynes ως αθέλητη ανεργία.

Διάγραμμα 1. Αγορά εργασίας, αθέλητη ανεργία.

Η ακαμψία προς τα κάτω των πραγματικών μισθών κατά τον Keynes καθιστά ουσιαστικά αναποτελεσματικό τον κλασικό μηχανισμό αυτόματης επίλυσης του προβλήματος της ανεργίας. Αφού όμως δεν μπορεί να μειωθεί το ύψος των ονομαστικών μισθών, θα μπορούσε να μειωθεί ο πραγματικός μισθός αν επέλθει αύξηση στο γενικό επίπεδο τιμών χωρίς ταυτόχρονη και αντίστοιχη αύξηση της αμοιβής της εργασίας. Διαφορετικά, ισορροπία στην αγορά εργασίας μπορεί να λάβει χώρα μόνο με μια μετατόπιση της καμπύλης ζήτησης εργασίας προς τα δεξιά (αύξηση της καταναλωτικής ζήτησης, αύξηση της παραγωγικότητας) ή με μια μετατόπιση της καμπύλης προσφοράς προς τα αριστερά (μείωση των ωρών απασχόλησης, μείωση του ορίου συνταξιοδότησης κ.λπ.). Σε κάθε περίπτωση, και αυτό είναι ένα από τα κύρια αποτελέσματα της keynesianaθικής θεωρίας, θα μπορούσε να συνυπάρχει μακροοικονομική ισορροπία στην οικονομία με ανισορροπία (βλ. ανεργία) στην αγορά εργασίας.

3. Διαχρονική Επισκόπηση της Κοινωνικής Πολιτικής

Η κοινωνικοπολιτική δράση αποβλέπει στη διασφάλιση μιας ανθρώπινης και αξιοπρεπούς ζωής μειονεκτούντων ατόμων. Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος βρίσκεται ο άνθρωπος και ιδιαίτερα εκείνοι που μειονεκτούν σε σχέση με κάποιους άλλους όσον αφορά στο εισόδημα, στην κατοικία, στο επίπεδο μόρφωσης, στους μη έχοντες εργασία κ.λπ.

Πρέπει να τονίσουμε ότι οι στόχοι, οι φορείς και το φάσμα των εμπιπτόντων στα ευεργετήματα της κοινωνικής πολιτικής δεν παρέμειναν στο χρόνο αμετάβλητα, αλλά επιδέχθηκαν ριζικές μεταβολές.

Έτσι, μέχρι την αρχή της βιομηχανικής επανάστασης η κοινωνική πολιτική είχε το νόημα της βοήθειας προς τους φτωχούς, ενώ κατά το 19ο αιώνα μετατέθηκε το κέντρο βάρους της κοινωνικής πολιτικής στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης των εργατικών στρωμάτων. Στην αρχή του 20ού αιώνα η αγορά εργασίας και τα προβλήματα που δημιουργούνται στα πλαίσια της ελεύθερης λειτουργίας της άρχισαν να αποτελούν όλο και περισσότερο το βασικό σημείο αναφοράς της κοινωνικής πολιτικής. Τέλος, μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και με την ολοένα και εντονότερη συμμετοχή του κράτους στο κοινωνικό και οικονομικό παιχνίδι επεκτείνεται ο κοινωνικοπολιτικός ρόλος του κράτους σ' όλη την κοινωνία.

Γενικά η κοινωνική πολιτική ασχολείται με δύο ζητήματα: Πρώτο με την προστασία των εργαζομένων στο χώρο δουλειάς και δεύτερο με τον τρόπο λειτουργίας της αγοράς εργασίας και τις επιπτώσεις που έχει αυτός στο απασχολούμενο και άνεργο εργατικό δυναμικό.

3.1 Πολιτική Προστασίας της Εργασίας

Η απασχόληση στο χώρο εργασίας προστατεύεται από την πολιτεία με την ύπαρξη νόμων καθώς επίσης και από κάποιες σχετικές ρυθμίσεις-αποφάσεις που λαμβάνονται στα πλαίσια των συλλογικών διαπραγματεύσεων μεταξύ των κοινωνικών εταίρων.

Αυτό που πρέπει να αναφερθεί είναι ότι δεν υπάρχει στη χώρα μας εργατικός κώδικας, κατ' αντιστοιχία του αστικού, εμπορικού κ.λπ., που να ρυθμίζει το σύνολο των εργατικών ζητημάτων. Υπάρχει το σύνταγμα (άρθρα 22 και 23), ο αστικός κώδικας (άρθρα 648 μέχρι 680) και οι εργατικοί νόμοι, στους οποίους θα αναφερθούμε στη συνέχεια³.

Πρωταρχική μέριμνα του νομοθέτη είναι να προστατεύσει ειδικές κατηγορίες εργαζομένων. Αυτό ισχύει για:

- τις γυναίκες: Ο Ν. 3924/59 περί νυκτερινής εργασίας γυναικών στη βιομηχανία απαγορεύει τη νυκτερινή απασχόληση των γυναικών, ενώ το όριο για τη συνταξιοδότησή τους είναι μειωμένο κατά 5 χρόνια. Επίσης ο Ν. 1414/84 απαγορεύει την απασχόληση γυναικών σε βαριές και ανθυγιεινές εργασίες.

3. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον Αρχοντή Καμπανταή Γ. Διευθυντή της Επιθεώρησης Εργασίας Ν. Καβάλας, για την ουσιαστική συμβολή του στην καταγραφή και επεξεργασία των περιπτώσεων εκείνων της εργατικής νομοθεσίας που έχουν σχέση με το αντικείμενο της μελέτης. Όλες οι αναφορές στα επόμενα θέματα της εργατικής νομοθεσίας σφραγίζονται στο βιβλίο του ίδιου. Βλ. Καμπανταής, Αρχ. (1990)

- τις μητέρες: Οι Ν. 1302/82, 1483/84 και 1849/89 προβλέπουν την αποχή των μητέρων από την εργασία πριν και μετά τον τοκετό, μειωμένο ωράριο εργασίας και απαγόρευση των απολύσεων γυναικών που εγκυμονούν.

- τα ανήλικα παιδιά: Ο Ν. 1837/89 απαγορεύει πλήρως την εργασία παιδιών πριν τα 15 χρόνια τους, ενώ μέχρι τα 18 τους τα θεωρεί ανήλικα (απασχόληση μόνο με σχετικό βιβλιάριο ανηλίκων). Απαγορεύει τη νυχτερινή απασχόληση, γι' αυτό καθορίζει αμοιβή ανειδίκευτου εργάτη, απαγορεύει την απασχόλησή τους σε βαριές και ανθυγιεινές εργασίες, απαγορεύει την υπερωριακή απασχόληση και τέλος προβλέπει μέτρα επαγγελματικού προσανατολισμού των ανηλίκων.

- τα άτομα με ειδικές ανάγκες: Ο Ν. 1648/86 προβλέπει αναγκαστικές τοποθετήσεις ατόμων με ειδικές ανάγκες στις ιδιωτικές επιχειρήσεις και στο δημόσιο τομέα. Για τις πρώτες ισχύει, για παράδειγμα, ότι αν μια επιχείρηση απασχολεί περισσότερα από 50 άτομα, τότε αυτή έχει υποχρέωση για πρόσληψη 5% ατόμων με ειδικές ανάγκες συμπεριλαμβανομένων και των πολυτέκνων. Αυτές οι προσλήψεις επιδοτούνται από το κράτος. Για τις προσλήψεις στο δημόσιο προβλέπονται συγκεκριμένα ποσοστά, που πρέπει να καλύπτονται απ' αυτή την κατηγορία εργαζομένων.

Επιπρόσθετα υπάρχουν νομοθετήματα που καθορίζουν τις συνθήκες εργασίας σε πλαίσια χρονικά (χρόνος εργασίας), χωροταξικά (θέση-χώρος εργασίας), κ.ά. Ο εργασιμός χρόνος καθορίζεται από σειρά νομοθετικών και προεδρικών διαταγμάτων καθώς επίσης και από αποφάσεις διαιτητικών δικαστηρίων. Τα κυριότερα είναι: Ν.Δ. 2269/1920, Π.Δ. 27 Ιουνίου 1932, Ν.Δ. 515/1970, Ν.Δ. 1037/71, Ν.Δ. 4020/59, Π.Δ. 410/88, Νόμος 1157/81, απόφαση Δ.Δ.Δ.Δ. Αθηνών 1/1982, απόφαση Δ.Δ.Δ.Δ. Αθηνών 25/83, ΕΓΣΣΕ 14.2.1984, Νόμος 1892/90 (άρθρα 38-42).

Η υγιεινή και η ασφάλεια στο χώρο εργασίας⁴ περιγράφονται από το Ν. 1568/85 και τα κατ' εξουσιοδότηση αυτού εκδοθέντα διατάγματα και νόμους σχετικά με τη μόλυνση του περιβάλλοντος κ.λ.π. Τέλος, τα συνδικαλιστικά δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του εργαζομένου ρυθμίζονται με τους Νόμους 1264/82 και 1915/90.

Βέβαια, είναι αδύνατο να προβλεφθούν όλα από το νομοθέτη. Πρόσθετες ρυθμίσεις γίνονται στα πλαίσια των γενικών συλλογικών συμβάσεων εργασίας και ιδιαίτερα απ' αυτές προβλέπονται και λύνονται προβλήματα των επιμέρους κλάδων και επαγγελματικών συντεχνιών.

Το πρόβλημα της ανεργίας, τέλος, έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την ελληνική νομοθεσία, γι' αυτό και υπάρχουν σχετικά νομοθετήματα που καθορίζουν τις προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν ώστε να μπορεί μια επιχείρηση να προβεί σε απολύσεις καθώς επίσης και τις υποχρεώσεις του εργοδότη απέναντι σ' αυτούς που απολύει. Κατά κανόνα η εργατική νομοθεσία δεν απαγορεύει τις απολύσεις στον ιδιωτικό τομέα. Υπάρχουν όμως περιοριστικές διατάξεις σχετικά με τη δυνατότητα ομαδικών απολύσεων. Ο Ν. 1387/83 ορίζει ότι όταν μια επιχείρηση απασχολεί μέχρι και 20 άτομα μπορεί να απολύσει με μιας όλους τους εργαζόμενους. Αν αυτή απασχολεί από 20 μέχρι 50 άτομα, τότε μπορεί να απολύσει 5 άτομα το μήνα. Αν απασχολεί, τέλος, πάνω από 50 εργαζόμενους τότε έχει δικαίωμα να απολύει κάθε μήνα 2% των εργαζομένων. (Πριν από την ισχύ του Νόμου αυτού επιτρέπονταν οι ομαδικές απολύσεις σε επιχειρήσεις που απασχολούσαν μέχρι 50 άτομα). Αν, παρ' όλα αυτά, η επιχείρηση επιθυμεί την απόλυση περισσότερων εργαζομένων απ' αυτούς που καθορίζει ο νόμος, τότε δρομολογείται η διαδικασία των διαβουλεύσεων με το σωματείο των εργαζομένων.

4. Ενώ στα πλαίσια της κοινωνικής Ευρώπης τα θέματα της υγιεινής και ασφάλειας στο χώρο δουλειάς αποτελούν πλέον πραγματικότητα για την Ελλάδα διαπιστώνεται ότι δεν εφαρμόζεται η αντίστοιχη κοινοτική νομοθεσία. Βλ. σχετικά Π. Λινάρδος - Ρυλμόν (1991), σελ. 74.

Αν δεν επέλθει συμφωνία, ο εργοδότης μπορεί διαδοχικά να προσφύγει στο Νομόρχη και στον Υπουργό Εργασίας.

Σε περίπτωση απόλυσης ο εργοδότης είναι υποχρεωμένος (Ν. 2112/1920, Ν. 3198/55) να καταβάλλει στον απολυόμενο τις νόμιμες αποζημιώσεις και προσαυξήσεις (δώρα). Ο εργάτης δικαιούται ανάλογα με τα χρόνια απασχόλησης από 5 μέχρι 78 ημερομίσθια (το ανώτατο όριο αφορά σ' εκείνους που έχουν 20 χρόνια εργασίας και πάνω) αποζημίωση, ενώ ο υπάλληλος δικαιούται από 1 μισθό μέχρι 24 (εδώ το ανώτατο όριο καλύπτει όσους απασχολούνται 28 χρόνια και άνω). Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε ότι οι άνεργοι στην Ελλάδα δικαιούνται επιδόματος που χορηγείται από 5 μέχρι 12 μήνες.

3.2. Πολιτική Αγοράς Εργασίας

Η πολιτική αγοράς εργασίας περιλαμβάνει όλα εκείνα τα μέτρα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, τα οποία ρυθμίζουν τον τρόπο λειτουργίας της αγοράς εργασίας και μειώνουν τα "λειτουργικά" της προβλήματα με στόχο να αποτραπεί η εμφάνιση και εδραίωση κοινωνικών προβλημάτων, που έχουν την προέλευσή τους σε φαινόμενα δυσλειτουργίας της αγοράς εργασίας.

Το ζητούμενο, δηλαδή, είναι η καταγραφή των δυνατοτήτων κοινωνικοοικονομικής παρέμβασης του ίδιου του κράτους στην αγορά εργασίας⁵.

Η πολιτική αυτή έχει δύο διαστάσεις:

Μπορεί, κατά πρώτο λόγο, να είναι μια πολιτική *τακτοποίησης της αγοράς εργασίας*, να ασχολείται δηλαδή με θέματα που έχουν σχέση με τη διάθεση και κατάληψη θέσεων εργασίας, τον καθορισμό των συνθηκών εργασίας, τις μισθολογικές συμφωνίες μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων, κ.ά. Συνήθως νοείται η πολιτική τακτοποίησης της αγοράς εργασίας ως πολιτική πλήρους απασχόλησης, γι' αυτό και κύριο μέλημά της είναι η καταπολέμηση της ανεργίας που είναι αποτέλεσμα οικονομικών διακυμάνσεων (ύφεση).

Η συμβολή του κράτους στο σημείο αυτό είναι σημαντική και διαπνέεται από έντονες κοινωνικές καταβολές, αφού το κράτος:

- μπορεί με την επενδυτική του δραστηριότητα να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας,
- συμβάλλει μεσολαβητικά στην πλήρωση κενών θέσεων εργασίας,
- ρυθμίζει (άρα και επιβάλλει) νομοθετικά τις συνθήκες κάτω από τις οποίες πρέπει να ασκείται το δικαίωμα εργασίας,
- συμβάλλει συχνά διαιτητικά στην επίλυση μισθολογικών διαφορών μεταξύ των οργανώσεων των εργοδοτών και των εργαζομένων και τέλος,
- μπορεί, κάτω από ορισμένες συνθήκες και με βάση τις συνταγές του Keynes, να μειώσει τη συγκυριακή ανεργία.

Κατά δεύτερο λόγο η πολιτική στην αγορά εργασίας αποβλέπει στη συνολική *εξισορρόπηση της προσφοράς και της ζήτησης εργασίας*. Η εξισορρόπηση αυτή επιτυγχάνεται μέσα απ' τη βελτίωση της ικανότητας λειτουργίας της αγοράς εργασίας, μέσο που βέβαια εμποδίζει την εμφάνιση της ανεργίας ή ελαττώνει τις ήδη υπαρκτές της διαστάσεις. Το είδος της ανεργίας που αποτελεί στόχαστρο της πολιτικής εξισορρόπησης της αγοράς εργασίας είναι η ανεργία *τριθής* (εκείνη που οφείλεται σε έλλειψη πληροφόρησης) καθώς και η *δομική*

5. Βλ. Καθη. Δ. (1985), σελ. 418-426.

ανεργία (οφειλόμενη σε πληθυσμιακές μεταβολές, τεχνολογικές μεταβολές, μεταβολές στη δομή της καταναλωτικής ζήτησης, ασυμμετρία μεταξύ ατομικών ικανοτήτων και προσδοκιών των εργαζομένων) και απ' αυτή την άποψη η πολιτική εξισορρόπησης είναι συμπληρωματική της προηγούμενης πολιτικής τακτοποίησης της αγοράς εργασίας.

Μείωση της δομικής ανεργίας και της ανεργίας τριθής μπορεί να επέλθει, όσον αφορά στις δυνατότητες παρέμβασης του κράτους, μόνο με την *άμεση* παρέμβασή του στην αγορά εργασίας. Ανάλογα δε με το βαθμό παρέμβασης γίνεται λόγος για πολιτική εξισορρόπησης της αγοράς εργασίας που:

α) απλά την επηρεάζει. Εργαλεία κοινωνικής πολιτικής εδώ αποτελούν: η παροχή συμβουλών αναφορικά με τον επαγγελματικό προσανατολισμό, η μεσολάβηση για εξεύρεση θέσεων εργασίας, η οικονομική στήριξη της μετοίκησης, η ενίσχυση της επαγγελματικής εκπαίδευσης και μετεκπαίδευσης, η μεσολάβηση για την εξεύρεση του κατάλληλου (ποιοτικά) εργαζομένου προς κάλυψη θέσης εργασίας που απαιτεί συγκεκριμένα προσόντα,

β) επεμβαίνει στην αγορά εργασίας τόσο στην πλευρά της προσφοράς εργατικών χεριών (ενίσχυση και στήριξη της εκπαίδευσης και μετεκπαίδευσης πάνω σε εντελώς εξειδικευμένα αντικείμενα, οικονομική ενίσχυση της επαγγελματικής επιμόρφωσης) όσο και στη ζήτηση για εργατικό δυναμικό (κρατική επιχορήγηση των προσλήψεων, αποθάρρυνση των επενδυτικών δραστηριοτήτων που εξοικονομούν εργασία σε σχέση με το κεφάλαιο), και

γ) τέλος ρυθμίζει απ' ευθείας την προσφερόμενη και τη ζητούμενη ποσότητα στην αγορά εργασίας, μ' άλλα λόγια επεμβαίνει κυριολεκτικά στον καθορισμό της ποσότητας της εργασίας που προσφέρεται (μείωση των ωρών εργασίας, απαγόρευση απασχόλησης ξένου εργατικού δυναμικού) ή ζητείται (υποχρέωση προσλήψεων).

4. Ανεργία και Κοινωνική Πολιτική

4.1 Το Πρόβλημα της Ανεργίας

Τα κύρια χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας στη χώρα μας είναι κατά τη γνώμη μας δύο. Πρώτον η *ποσοπική* ανισορροπία ανάμεσα στην προσφορά και στη ζήτηση εργασίας και δεύτερον η *ποιοτική* ανισορροπία. Το πρώτο αναφέρεται στο γεγονός ότι οι προσφερόμενες θέσεις εργασίας είναι λιγότερες σε ποσότητα από τον αριθμό του εργατικού δυναμικού που μπορεί και θέλει να απασχοληθεί⁶.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα υποδηλώνει την αναντιστοιχία που υπάρχει ανάμεσα στα απαιτούμενα προσόντα και ικανότητες που πρέπει να διαθέτουν οι εργαζόμενοι και σε εκείνα που αυτοί, σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, πράγματι διαθέτουν.

Η κοινωνική πολιτική του κράτους πρέπει να προσβλέπει στην αποτελεσματική αντιμετώπιση και των δύο ζητημάτων. Σχετικά με το πρώτο, η κοινωνική πολιτική του κράτους δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στην αντιμετώπιση των συνεπειών γι' αυτούς που μένουν

6. Ο αριθμός των ανέργων σύμφωνα με επίσημα στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας ήταν το 1991 174.190 άτομα ή 7,4% (Βλ. Ελευθεροτυπία, 24.8.1991, σελ. 17). Στα επίσημα στοιχεία του υπουργείου δεν περιλαμβάνεται η πλειοψηφία των απολυθέντων από τις προβληματικές επιχειρήσεις, το σύνολο των μη αμειβομένων εκτάκτων και τέλος δεν υπολογίζονται αυτοί που έχουν ήδη απολυθεί και απλά περιμένουν την επικύρωση των απολύσεών τους από τα δικαστήρια). Σχετικά με τις μελλοντικές εξελίξεις μια έκθεση του ΟΟΣΑ προβλέπει για το 1992 ότι το ποσοστό ανεργίας θα αγγίξει το 10% των απασχολούμενων (Βλ. Χριστοδουλίδου, Αστ. (1991), σελ. 6.

άνεργοι Κοινωνικά πιο ενδεδειγμένη και αποτελεσματική είναι εκείνη η πολιτική που προλαμβάνει την εμφάνιση του φαινομένου της ανεργίας και των συνεπειών της, κάτι που κατά τη γνώμη μας μπορεί στην τωρινή φάση της ελληνικής οικονομίας να επιτευχθεί με μια επιθετική πολιτική μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας (ποσοτική και ποιοτική) και με τη μείωση των ωρών εργασίας. Σ' αυτό το ζήτημα όμως θα αναφερθούμε αναλυτικά σε ξεχωριστό κομμάτι της εργασίας.

Αναφορικά με την πλευρά της κοινωνικής πολιτικής που έχει στόχο την αντιμετώπιση των συνεπειών για το εργατικό δυναμικό που δεν απασχολείται, πρέπει να τονισθεί ότι υπάρχουν αρκετοί τρόποι ενίσχυσης της οικονομικής και κοινωνικής θέσης αυτών των ατόμων. Εν τούτοις ο πιο ουσιαστικός τρόπος στήριξης της θέσης αυτών ήταν, είναι και θα παραμείνει η ενίσχυση της εισοδηματικής κατάστασής τους. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται και από το γεγονός ότι το 52,4%⁷ των ανέργων αφορά σε άτομα που είναι χωρίς απασχόληση πάνω από 1 χρόνο (ανεργία μακράς διάρκειας). Αν μάλιστα λάβουμε υπ' όψη ότι η ασφάλιση των ανέργων είναι περιορισμένης διάρκειας - μόνο 12 μήνες -, σε αντίθεση με άλλες χώρες της ΕΟΚ όπου η επιδότηση είναι απεριόριστη (Βέλγιο) ή μεγαλύτερου χρονικού διαστήματος (σχεδόν όλες οι υπόλοιπες χώρες - μέλη της Κοινότητας) - γίνεται σαφές, ότι η εισοδηματική ενίσχυση των ανέργων για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα και με καλύτερους όρους πρέπει να αποτελέσει άμεση επιλογή του κράτους. Διαφορετικά, ίσως διαπιστώσει σύντομα το κράτος ότι οι πέραν του ενός χρόνου άνεργοι προσεγγίζουν τα όρια που περιγράφει ο όρος "νέα φτώχεια".

Όσον αφορά στο θέμα της εξειδίκευσης του εργατικού δυναμικού, το κράτος - πρόνοιας έχει να παίξει έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο. Ευθύς εξ αρχής πρέπει να επισημάνουμε ότι αυτό το ζήτημα αγγίζει τόσο τους άνεργους όσο και αυτούς που είναι ήδη ενταγμένοι στην παραγωγική διαδικασία. Η συμβολή του κράτους συνίσταται εδώ στο γεγονός της επαγγελματικής κατάρτισης, επιμόρφωσης και εξειδίκευσης του εργατικού δυναμικού πάνω στις νέες τεχνολογίες και στήριξη στους νέους τρόπους παραγωγής και διάθεσης αγαθών και υπηρεσιών. Σ' ένα διεθνές περιβάλλον έντονα ανταγωνιστικό, η εξειδικευμένη και για το λόγο αυτό ιδιαίτερα παραγωγική εργασία αποτελεί τη βάση και ταυτόχρονα τον κινητήριο μοχλό των οικονομικών εξελίξεων. Το κράτος μπορεί και πρέπει να στηρίξει τη διαδικασία αυτή είτε αναλαμβάνοντας το ίδιο ενεργητικό ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση (επιμορφωτικά σεμινάρια ΟΑΕΔ - ΕΛΚΕΠΑ), είτε εκμεταλλευόμενο εντακτικότερα τις δυνατότητες που προσφέρονται από τα διάφορα ταμεία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Πρέπει, πάντως, να γίνει σαφές ότι η ανεργία δε θίγει με την ίδια ένταση τις διάφορες κατηγορίες του εργατικού δυναμικού. Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι οι γυναίκες⁸, οι νέοι⁹,

7. Βλ. Λινάρδος-Ρυλμόν, Π. (1991), σελ. 75.

8. Σύμφωνα με έκθεση του ΟΟΣΑ, τα αποτελέσματα της οποίας περιλαμβάνονται σε έρευνα που έγινε για λογαριασμό του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ το 1988, το 60% (181.938) των ανέργων ήταν γυναίκες. Βλ. Χριστοδουλίδου, Αστ. (1991), σελ. 6 και Χατζίδης Κ. (1991), σελ. Α21 (45).

9. Στην ίδια έκθεση αναφέρεται ότι οι νέοι άνεργοι - άνδρες και γυναίκες - κάτω των 29 ετών ήταν περίπου 190.000.

τα άτομα με ειδικές ανάγκες¹⁰ και οι αλλοδαποί¹¹ ζουν πιο έντονα το δράμα της ανεργίας. Επίσης, πρέπει να πούμε, ότι διαφέρει το ποσοστό της ανεργίας στις διάφορες περιοχές της χώρας, υπάρχει δηλαδή μια άνιση περιφερειακή κατανομή των ανέργων, αφού οι αστικές περιοχές και τα βιομηχανικά κέντρα στατιστικά έχουν να επιδείξουν υψηλότερο δείκτη ανεργίας σε σχέση με την επαρχία.

Πρέπει επιπρόσθετα να γίνει αναφορά και στο φαινόμενο της "συγκαλυμμένης" ανεργίας στη χώρα μας, κάτι που έχει σχέση με την προσωρινή και τη μερική απασχόληση. Σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ για το 1989 η προσωρινή απασχόληση (απασχόληση για περιορισμένο μόνο χρονικό διάστημα) ήταν χαρακτηριστικό γνώρισμα του 17,2% των μισθωτών, ενώ η μερική απασχόληση (απασχόληση με μειωμένο ωράριο) το 1988 αφορούσε μόνο στο 5,5% των μισθοσυντήρητων¹².

Τα αντίστοιχα ποσοστά της Κοινότητας (κοινοτικός μέσος όρος) ήταν 9,6% για την προσωρινή απασχόληση και 13,2% για τη μερική απασχόληση¹³. Πρέπει τέλος να επισημάνουμε ότι η μερική απασχόληση χαρακτηρίζει την εργασιακή συμπεριφορά των γυναικών, ενώ η προσωρινή απασχόληση καλύπτεται σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους άνδρες παρά από το γυναικείο πληθυσμό.

Απ' όλα τα προηγούμενα στοιχεία βγαίνει αβίαστα το συμπέρασμα ότι οι τρομακτικές διαστάσεις και οι σοβαρές επιπτώσεις της ανεργίας καθιστούν την άμεση καταπολέμησή της αναγκαιότητα πρώτου βαθμού. Ακόμη, επιβάλλεται να επαναλάβουμε ότι είναι κοινωνικά αναγκαίο να προλαμβάνεται η εμφάνιση του φαινομένου της ανεργίας, στόχος που βέβαια μπορεί να επιτευχθεί με μια οικονομική πολιτική που θα δημιουργεί νέες ή θα εκσυγχρονίζει τις ήδη υπάρχουσες θέσεις εργασίας. Επειδή δε η ανισοκατανομή των ευκαιριών και των κινδύνων απασχόλησης είναι δεδομένη (περιφέρεια - ομάδες ανέργων) θα πρέπει η άσκηση της κοινωνικής πολιτικής να διανέμεται από το στοιχείο της διαφοροποίησης, της διαφορετικής δηλαδή αντιμετώπισης μεταξύ ομάδων, περιφερειών, κ.λπ. Πρέπει, μ' άλλα λόγια, το κράτος να προσπαθεί όχι μόνο να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας αλλά και να "λύσει" μέσα από μια τέτοια διαδικασία το πρόβλημα των ιδιαίτερων εργασιακών σχέσεων των γυναικών ή των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Το ίδιο διαφοροποιημένα πρέπει να ασκείται η πολιτική και για λόγους περιφερειακής ανάπτυξης, αφού επιβάλλεται κοινωνικά η υποστήριξη κυρίως εκείνων των περιφερειών και περιοχών που εμφανίζουν, σε σχέση μ' άλλες, εντονότερα το πρόβλημα της ανεργίας.

Κοντά σ' όλα αυτά οι εξελίξεις καταγράφουν ένα γενικό οικονομικό πλαίσιο με νέα δεδομένα, νέα στοιχεία, νέες πραγματικότητες με έντονες κοινωνικές διαστάσεις που επιβάλλεται να αποτελέσουν αντικείμενο έντονου προβληματισμού. Η ανεργία φαίνεται να αποτελεί πιο μόνιμο φαινόμενο και οι χαμηλοί ρυθμοί ανάπτυξης δεν είναι πλέον σε θέση να δημιουργήσουν αύξηση της απασχόλησης. Εξάλλου, και ενώ η αγροτική απασχόληση, ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης, μειώνεται, λίγοι μόνο και ιδιαίτερα εκείνοι οι οποίοι θα ζουν και θα παράγουν στις εύφορες και αναπτυγμένες περιοχές θα έχουν τη δυνατότητα να

10. Όπως ανακοινώθηκε από τον Πανελλήνιο Σύνδεσμο Τυφλών - για να αναφερθούμε σε μια μόνο κατηγορία ανθρώπων με ειδικές ανάγκες - από το 1989 δεν έχει προσληφθεί ούτε ένας τυφλός στο Δημόσιο Τομέα. Βλ. Ελευθεροτυπία, 25.9.1991, σελ. 2.

11. Σύμφωνα με τα πλέον πρόσφατα στοιχεία στη χώρα μας βρίσκονται γύρω στους 400.000 αλλοδαποί. (Βλ. Ζορμπάς, Π. (1991), σελ. 78). Είναι δε λογικό να υποθέσουμε ότι η πλειοψηφία αυτών έχει δυσκολίες στην ανεύρεση εργασίας, ενώ Ταρκετάι υποαπασχολούνται ή απασχολούνται μερικώς μόνο με ημερομίσθια που μόλις αγγίζουν το 1/4 του βασικού των Ελλήνων εργαζομένων. Βλ. σχετικά, ΤΑ ΝΕΑ, 15.11.1989

12. Στοιχεία από την Ελευθεροτυπία, 18.8.1991, σελ. 76 και 16.9.1991, σελ. 6.

13. Βλ. Οικονομικός Ταχυδρόμος, φ. 38 (1950) 19.9.1990, σελ. 66

επιδείξουν ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο. Οι περισσότεροι (απ' αυτούς) θα εξασφαλίζουν εισοδήματα που απλά θα είναι λίγο υψηλότερα από το όριο της φτώχειας. Επίσης, ενώ ο εξευρωπαϊσμός της παραγωγικής διαδικασίας δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας με ιδιαίτερα εξειδικευμένες γνώσεις, είναι γεγονός ότι προκαλεί ανεργία¹⁴ από την οποία πλήττεται ιδιαίτερα η ανειδίκευτη εργασία.

4.2. Κόστος της Ανεργίας

Η ύπαρξη και διατήρηση της ανεργίας κοστίζει στον ίδιο τον άνεργο, στην κοινωνία συνολικά, στο κράτος και στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Η μη απασχόληση για το θιγόμενο σημαίνει απώλεια εισοδήματος, μείωση των χρηματικών του αποθεμάτων (αποταμίευσης), περιορισμό της κατανάλωσης, πρόκληση διαταραχών στην υγεία του, ενώ επιπλέον επιβαρύνεται και το κοινωνικό σύνολο απ' τις κοινωνικές και ψυχολογικές παρενέργειες που συνεπάγεται το φαινόμενο της ανεργίας ιδιαίτερα όταν αυτό πάρει μαζικές διαστάσεις. Επίσης, η μαζική ανεργία δυσχεραίνει τη χρηματοδότηση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, κυρίως λόγω της απώλειας εσόδων εξαιτίας του γεγονότος ότι οι άνεργοι δεν συνεισφέρουν σ' αυτή. Τέλος επιβαρύνεται και το κράτος (κρατικός προϋπολογισμός) αφού η ανεργία προκαλεί αυξημένες δαπάνες για οικονομικές ενισχύσεις των ανέργων, επιδόματα κ.λπ. έχει δε ως αποτέλεσμα τη μείωση των εσόδων του δημοσίου που προέρχονται από άμεσους και έμμεσους φόρους.

Από τα παραπάνω προκύπτει εύλογα το ερώτημα: Γιατί δεν διατίθενται αυτοί οι οικονομικοί πόροι για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας ή ακόμη γιατί δεν δαπανώνται για την ανακατανομή της συνολικής εργασίας σε περισσότερα άτομα; Μ' άλλα λόγια γιατί δεν επιδοτείται η εργασία αντί να επιδοτείται η ανεργία; Στην περιοχή των Βάσκων στη Β. Ισπανία έγινε κατανοητό ίσως γρηγορότερα απ' άλλες χώρες ότι είναι αποδοτικότερο να χρησιμοποιούνται τα μέσα του κρατικού προϋπολογισμού για παραγωγικούς σκοπούς αντί να δαπανώνται για κοινωνικές παροχές, οι οποίες τελικά διοχετεύονται στην κατανάλωση. Αυτό που γίνεται εκεί είναι ότι διατίθενται από το φορέα της ασφάλισης των ανέργων χρηματικοί πόροι για τη συμμετοχή τους στις λεγόμενες "ανώνυμες εταιρείες εργασίας" (S.A.L.).

Ειδικότερα πληρώνει το κράτος εφ' άπαξ το επίδομα ανεργίας για δύο έτη, ο παραλήπτης των χρημάτων μπορεί έτσι να αγοράσει ένα μερίδιο (μετοχές) σε συμμετοχικές εταιρείες. Αγοράζοντας το μερίδιό του, ο ενδιαφερόμενος γίνεται αυτόματα κάτοχος και μιας θέσης εργασίας στην εταιρεία. Οι εταιρείες αυτές (160 συνολικά στη χώρα των Βάσκων με 7.000 εργαζόμενους) στις οποίες οι εργαζόμενοι κατέχουν συνολικά το 51% των μετοχών και το υπόλοιπο ποσοστό ανήκει στο κράτος, δίνουν τη δυνατότητα στους εργαζόμενους να δημιουργήσουν ένα νέο ξεκίνημα και πάνω απ' όλα να αποκτήσουν εισοδήματα, ενώ ταυτόχρονα το κράτος εξοικονομεί μ' αυτό τον τρόπο χρηματικά μέσα απαραίτητα για την άσκηση της οικονομικής πολιτικής¹⁵.

14. Βλ. Νικολαΐδης Κλ. (1986), σελ. 43. Πάντως είναι γεγονός ότι η τεχνολογική πρόοδος όχι μόνο καταργεί θέσεις εργασίας αλλά και δημιουργεί νέες, οι οποίες εντούτοις απαιτούν ένα εντελώς διαφορετικό προφίλ προσόντων - ικανοτήτων από τον υποψήφιο εργαζόμενο. Βλ. Klausner, W. (1988), σελ. 113 και Eversheim W. u.a. (1989), σελ. 13 κ.ε.

15. Βλ. σχετικά *Sueddeutsche Zeitung*, 25/26.5.1991, σελ. 35

4.3 Για μια Πολιτική Πλήρους Απασχόλησης

Κύριο μέλημα της κοινωνικής πολιτικής στο χώρο της αγοράς εργασίας θα πρέπει να αποτελεί, όπως ήδη προαναφέραμε, η εφαρμογή μιας οικονομικής πολιτικής τέτοιας που θα προλαμβάνει την εμφάνιση του φαινομένου της ανεργίας.

Για να αποδώσει δε αυτή η προληπτική διάσταση επιβάλλεται κατά τη γνώμη μας μια επιθετική πολιτική πλήρους απασχόλησης. Προς τούτο είναι απαραίτητο να αποτελέσουν στόχους πρώτης προτεραιότητας της οικονομικής πολιτικής:

- (α) η ανάπτυξη και μεγέθυνση της οικονομίας (ποσοτική και ποιοτική) και
- (β) η μείωση των ωρών εργασίας

4.3.1 Πολιτική Μεγέθυνσης της Οικονομίας

Στις αναπτυγμένες βιομηχανικά χώρες της Ευρώπης υπήρχε τις περασμένες δεκαετίες η εντύπωση ότι ένας ρυθμός μεγέθυνσης της οικονομίας της τάξης του 2 - 3% ήταν αρκετός για να απορροφήσει το ανενεργό εργατικό δυναμικό¹⁶. Ο ρυθμός μεγέθυνσης αυτής της έκτασης, αν και κατ' αρχήν ικανοποιητικός, δε φαίνεται να λύνει το πρόβλημα της ανεργίας, αν ταυτόχρονα η τεχνολογική πρόοδος λαμβάνει χώρα με γρήγορους ρυθμούς και είναι κύρια έντασης κεφαλαίου. Η ύπαρξη της χρόνιας ανεργίας στις χώρες αυτές δείχνει ότι στην πραγματικότητα οι ρυθμοί αυτοί δεν ήταν σε θέση να λύσουν το πρόβλημα. Στη χώρα μας η κατάσταση είναι περισσότερο δυσμενής αν λάβει κανείς υπ' όψη του τους πολύ μικρούς μέχρι ελάχιστους ρυθμούς αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ.

4.3.1.1 Ποσοτική Μεγέθυνση

Το ζητούμενο εδώ είναι η λήψη μέτρων οικονομικής πολιτικής που θα οδηγήσουν την οικονομία σε υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης (ποσοστιαίες μεταβολές του πραγματικού ΑΕΠ). Αυτό οδηγεί σε αύξηση της παραγωγής και τούτο με τη σειρά του αποτελεί ασφαλιστική δικλείδα για τη διατήρηση της απασχόλησης στα ίδια επίπεδα, ενώ ταυτόχρονα δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μελλοντική αύξησή της¹⁷. Επειδή δε, οι επενδύσεις θεωρούνται ως το κατ' εξοχήν εργαλείο για τη δρομολόγηση μιας μεγεθυντικής πορείας της Οικονομίας, προκύπτει ότι προέχει η ενίσχυσή τους. Βραχυπρόθεσμα είναι αδιάφορο αν αυτές θα είναι ιδιωτικές, ή δημόσιες, εγχώριες ή ξένες. Σημασία έχει να ενισχυθεί, μέσω αυτών, ο εκουγχρονιστικός χαρακτήρας της ελληνικής οικονομίας, δίδοντας έμφαση σε επενδύσεις με αυξημένη εγχώρια προστιθέμενη αξία, οι οποίες δεν θα παραβλέπουν τις σύγχρονες τεχνολογικές εξελίξεις και προκλήσεις, επενδύσεις στο δευτερογενή κύρια τομέα της οικονομίας που θα ενισχύσουν τον εξαγωγικό προσανατολισμό της παραγωγικής διαδικασίας και τέλος, πρέπει να στηριχθεί η επενδυτική δραστηριότητα που θα ενισχύει την ανταγωνιστικότητα των παραγόμενων προϊόντων απέναντι στα ξένα ομοειδή τους, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της χώρας. Επιπρόσθετα και στο βαθμό που αιτία της οικονομικής κρίσης είναι η μειωμένη ζήτηση, θα μπορούσαν να ληφθούν μέτρα τόνωσης της συνολικής ζήτησης, της μεν ιδιωτικής με μέτρα εισοδηματικής πολιτικής που θα ενισχύουν τα μεσαία και κατώτερα εισοδηματικά κλιμάκια, της δε δημόσιας με αύξηση των δημόσιων δαπανών για παραγωγικούς σκοπούς.

16. Βλ. Arbeitsgruppe Alternative Wirtschaftspolitik, Memorandum '84, σελ. 141

17. Βέβαια, ο ρυθμός αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ πρέπει απαραίτητα να υπερβαίνει τους ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας στην οικονομία.

4.3.1.2 Ποιοτική Μεγέθυνση

Είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση γεγονός ότι η μεγέθυνση της οικονομίας στο παρελθόν οδήγησε σε μια ραγδαία αύξηση των παραγωγικών δυνάμεων και στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού. Ίδια αναμφισβήτητο είναι και το γεγονός ότι αυτή η διαδικασία είχε ως αποτέλεσμα και ορισμένες αρνητικές επιπτώσεις στη ζωή των μελών της κοινωνίας. Χαρακτηριστικά θα μπορούσε να αναφερθεί ο κίνδυνος που δημιουργείται από την αλογιστη και συχνά ανεξέλεγκτη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων (γη, νερό, αέρας, πρώτες ύλες, ενέργεια), η καταστροφή του περιβάλλοντος, ο έντονος καταναλωτισμός που λειτουργεί σε βάρος της ποιότητας των παραγόμενων και προσφερόμενων αγαθών και υπηρεσιών, υποβάθμιση της ποιότητας ζωής κ.λ.π. Το ποιοτικό στοιχείο αρχίζει λοιπόν να αποκτά ένα ολοένα αυξανόμενο ειδικό βάρος στη ζωή και τη δράση των ανθρώπων. Δεν ενδιαφέρεται πια το άτομο μόνο για καλύτερευση της εισοδηματικής κατάστασής του, αλλά επιδιώκει και την ποιοτική βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής του, συχνά δε προτιμά το δεύτερο από το πρώτο. Ο οικονομικός όρος που περιγράφει αυτή τη συμπεριφορά είναι αυτός της ποιοτικής οικονομικής μεγέθυνσης. Αυτός, διαφέρει από την έννοια της ποσοτικής μεγέθυνσης στο γεγονός ότι δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα σε κοινωνικούς και οικολογικούς στόχους που επίσης πρέπει να επιδιώκονται μέσα από το σύνολο των επιδιώξεων της οικονομικής πολιτικής¹⁸.

Μια τέτοια πολιτική ποιοτικής μεγέθυνσης της οικονομίας δεν λειτουργεί μόνο στη βάση του ιδιωτικού συμφέροντος και της μεγιστοποίησης του κέρδους, αλλά προσβλέπει παράλληλα και στο κοινωνικό συμφέρον, γι' αυτό και συμπληρώνει και στηρίζει τις βασικές ιδέες της προτεινόμενης κοινωνικής πολιτικής. Συστατικά στοιχεία αυτής μπορούν να αποτελέσουν:

- η μείωση των ωρών εργασίας,
- η συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων σε αποφάσεις σχετικά με το "τί θα παραχθεί" και "πώς θα παραχθεί",
- η στήριξη της περιβαλλοντικής ισορροπίας,
- η χρησιμοποίηση εναλλακτικών μορφών ενέργειας, - μέτρα για την προστασία της γης, των θαλασσών και του αέρα,
- επενδύσεις στον τομέα του βιολογικού καθαρισμού, ανακύκλωσης απορριμμάτων,
- επενδύσεις για την παραγωγή προϊόντων που είναι απαραίτητα για την προστασία του περιβάλλοντος, κ.ά.

Είναι φανερό, ότι τέτοιου είδους μέτρα ποιοτικής ανάπτυξης δημιουργούν νέες θέσεις εργασίας, σε νέους τομείς και χώρους και με νέο αντικείμενο απασχόλησης. Φυσικά είναι δύσκολο να υπολογισθεί ο αριθμός αυτών, ενώ δεν μας είναι γνωστό αν γίνεται ανάλογη προσπάθεια στην Ελλάδα. Στην πρώην Δυτ. Γερμανία η ομάδα εργασίας "Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική" παρουσίασε ένα πρόγραμμα απασχόλησης για την οικονομία της χώρας αυτής και υπολόγισε ότι στα πλαίσια των επιδιώξεων της ποιοτικής οικονομικής μεγέθυνσης δημιουργούνται περίπου 700.000 πρόσθετες θέσεις εργασίας¹⁹.

18. Βλ. Baecker, G (1989), σελ. 267

19. Βλ. Arbeitsgruppe Alternative Wirtschaftspolitik, Memorandum '87, σελ. 185-190

4.3.2 Μείωση των Ωρών Εργασίας

Η μείωση των ωρών απασχόλησης ήταν, ιστορικά, μια από τις βασικές διεκδικήσεις του συνδικαλιστικού κινήματος στη χώρα μας. Η μείωση αυτή αποτελούσε αρχικά ένα εργαλείο για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και ζωής. Στη σημερινή όμως πραγματικότητα η μείωση του εργάσιμου χρόνου αντιμετωπίζεται στα πλαίσια της πολιτικής της απασχόλησης, αποτελεί μ' άλλα λόγια ένα από τα μέσα, για την επίλυση του προβλήματος της ανεργίας και μόνο δευτερευόντως έχει σχέση με την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των εργαζομένων. Κύρια αιτία γι' αυτό είναι το γεγονός ότι η ανεργία έχει μακροχρόνια και διαρθρωτικά χαρακτηριστικά, πλήττει ένα διαρκώς μεγαλύτερο μέρος του εργατικού δυναμικού και εξαπλώνεται συνεχώς απειλώντας νέες κατηγορίες του πληθυσμού.

Αν λάβουμε υπόψη:

- ότι συνεχώς περισσότεροι νέοι και νέες επιθυμούν να εισέλθουν για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας,
- ότι αυτοί είναι περισσότεροι από εκείνους που αποκόπτονται από την παραγωγική διαδικασία και συνταξιοδοτούνται,
- ότι υπάρχουν Έλληνες μετανάστες που επιστρέφουν και επιζητούν την απασχόληση στη χώρα,
- ότι ο αριθμός των ξένων μεταναστών (νόμιμα εισερχομένων και μη) στη χώρα μάλλον θα τείνει να αυξηθεί (γιατί άλλωστε να υποθέσουμε κάτι διαφορετικό;),
- ότι υπάρχει στην αγορά εργασίας ένας μη παραβλέψιμος αριθμός προσφύγων,
- ότι η μισθωτή απασχόληση των γυναικών επεκτείνεται όλο και περισσότερο, γίνεται κατανοητό, ότι η μείωση του εργάσιμου χρόνου αποτελεί πλέον ένα σοβαρότατο μηχανισμό για τη μείωση της ανεργίας.

Η υπόθεση αυτή καθίσταται ακόμη περισσότερο ισχυρή αν κοντά στους εξωγενείς παράγοντες της οικονομίας που απαριθμήσαμε παραπάνω, λάβουμε υπόψη και το γεγονός ότι η τεχνολογική πρόοδος και συνακόλουθα η αύξηση της παραγωγικότητας οδηγούν στην "αχρήστευση" προηγούμενα υπάρχουσών θέσεων εργασίας και αν επίσης θεωρήσουμε ορθή την άποψη ότι η πραγματοποιηθείσα ποσοτική ανάπτυξη της οικονομίας δεν είναι ικανοποιητική με την έννοια ότι δεν δημιουργεί τις αναγκαίες για την απορρόφηση του άνεργου εργατικού δυναμικού θέσεις εργασίας.

Οι ώρες εργασίας μπορούν κατά κανόνα να μειωθούν με τους εξής τρεις τρόπους:

- μείωση των εβδομαδιαίων ωρών εργασίας,
- μείωση των ωρών εργασίας για όλο το χρόνο (αύξηση της άδειας των εργαζομένων)
- μείωση των ωρών εργασίας για όλο το διάστημα που ζει κανείς και εργάζεται (πρόωρη συνταξιοδότηση - μείωση του ορίου συνταξιοδότησης).

Η μαθηματική πλευρά του ζητήματος είναι σαφής: Μια μείωση των εβδομαδιαίων ωρών εργασίας οδηγεί, *ceteris paribus*, στη μείωση της ανεργίας, αφού με τη μείωση αυξάνουν οι ανάγκες για απασχόληση πρόσθετου εργατικού δυναμικού. Δύο, όμως, στοιχεία²⁰ μειώνουν αισθητά την αποτελεσματικότητα της μείωσης του εργάσιμου χρόνου. Πρώτον ότι είναι δυνατόν να αυξηθεί η παραγωγικότητα στις επιχειρήσεις με συνέπεια να μην είναι αναγκαία, για την επίτευξη του ίδιου παραγωγικού αποτελέσματος, η απασχόληση πρόσθετου εργατικού δυναμικού. Επομένως για να μειωθεί σε πραγματικά μεγέθη η ανεργία πρέπει η μείωση των

20. Βλ. Eichner, H. Richter, S. (1989), σελ. 132

ωρών εργασίας να υπερβαίνει την αντίστοιχη αύξηση της παραγωγικότητας. Το δεύτερο στοιχείο έχει σχέση με τη δομή των ανέργων. Ειδικότερα, δεν πρέπει κατ' ανάγκη να συμπίπτουν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του ανέργου με τις ποιοτικές προδιαγραφές της θέσης εργασίας που απελευθερώνεται εξαιτίας της μείωσης του εργάσιμου χρόνου.

Υπάρχει, πάντως, μια σειρά επιχειρημάτων τόσο υπέρ όσο και κατά της μείωσης των ωρών εργασίας²¹ που όμως το στοχοδιάγραμμα της μελέτης μας δε μας επιτρέπει να επεκτείνουμε την ανάλυσή μας σ' αυτά. Θα ήταν όμως σκόπιμο στο σημείο αυτό να θίξουμε ορισμένα σημαντικά κατά την άποψή μας ζητήματα που άπτονται άμεσα της προβληματικής της μείωσης των ωρών απασχόλησης. Κατ' αρχή, έχει μεγάλη σημασία αν η μείωση θα συνοδευτεί και από ανάλογη περικοπή των εισοδημάτων των εργαζομένων ή αν θα υπάρξει πλήρης χρηματική αντιστάθμιση. Η δεύτερη περίπτωση έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του εργατικού κόστους ανά μονάδα παραγόμενου προϊόντος, κάτι που οδηγεί την οικονομία σε πληθωριστικές πιέσεις, αφού, κατά κανόνα, το αυξημένο κόστος παραγωγής μετακυλιείται από τους επιχειρηματίες στην τιμή των προϊόντων. Η χρηματική αντιστάθμιση, επομένως, θα ήταν μόνο ονομαστική και όχι πραγματική. Ταυτόχρονα και επειδή ο συντελεστής παραγωγής "εργασία" γίνεται ακριβότερος είναι δυνατό οι θετικές επιδράσεις της μείωσης του χρόνου εργασίας πάνω στην απασχόληση να μην πραγματοποιηθούν και αντ' αυτού οι επιχειρήσεις να υποκαταστήσουν το συντελεστή εργασίας με κεφάλαιο (εκουγχρονισμός)²². Ετσι ή αλλιώς, το γεγονός αν θα απασχοληθεί πρόσθετο εργατικό δυναμικό ή όχι, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις προσδοκίες των επιχειρηματιών σχετικά με τη μελλοντική εξέλιξη της ζήτησης. Αν προσδοκούν στο μέλλον αύξηση της ζήτησης, τότε οι πιθανότητες να αποδώσει το μέτρο της μείωσης του εργάσιμου χρόνου είναι αυξημένες. Αν κάτι τέτοιο δεν αναμένεται, τότε είναι περισσότερο πιθανό, να επιχειρήσουν υποκατάσταση της μείωσης των ωρών εργασίας με αύξηση των υπερωριών, υλοποίηση μέτρων εξορθολογισμού του παραγωγικού μηχανισμού της επιχείρησης (αποδοτικότερη χρησιμοποίηση της εργασίας, εισαγωγή νέας Τεχνολογίας) ή και τα δύο²³.

Τέλος προβάλλεται έντονα ως ανάγκη, να συνοδεύεται η μείωση των ωρών απασχόλησης με βραχυπρόθεσμα μέτρα εξασφάλισης ενός κατώτατου επιπέδου εισοδήματος²⁴ καθώς επίσης και η ουσιαστική στήριξη της πολιτικής της μείωσης του εργάσιμου χρόνου με μέτρα νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής²⁵.

Ολοκληρώνοντας θα αναφέρουμε μια μελέτη του 1983 για την Ελλάδα, σύμφωνα με την οποία μια μείωση των ωρών εργασίας κατά περίπου 7% ή 2 1/2 ώρες την εβδομάδα (από 40 σε 37 1/2) για τους μισθοσυντήρητους θα είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία 84.000 νέων θέσεων εργασίας²⁶, ενώ μια ανάλογη μελέτη για λογαριασμό της πρώην Δυτ. Γερμανίας

21. Βλέπε ενδεικτικά Τσεκούρας, Γ. (1983), σελ. 51-55.

22. Βλέπε π.χ Παπαδημητρίου, Γ., Σταθοπούλος, Β. (1991)

23. Κάτι τέτοιο, εμπειρικά, αναμένεται στο χώρο των υπηρεσιών όπου συνήθως η μείωση των ωρών εργασίας οδηγεί στην αναδιοργάνωση και στην αποδοτικότερη χρησιμοποίηση του συντελεστή "εργασία" με ταυτόχρονη εισαγωγή νέας, σύγχρονης τεχνολογίας, ενώ το αποτέλεσμα της μείωσης των ωρών εργασίας πάνω στην απασχόληση είναι σχετικά ευνοϊκότερο στον τομέα της βιομηχανικής παραγωγής. Βλ. και Baecker, G. (1989), σελ. 272

24. Βλ. π.χ Balon, K.-H., Dehler, J. (1986), σελ. 97.

25. Βλ. Kromphardt, J. (1988), σελ. 1016

26. Βλέπε Τσεκούρας, Γ. (1983), σελ. 60.

δείχνει, ότι η μείωση των ωρών εργασίας από 40 σε 35 την εβδομάδα θα δημιουργούσε περίπου 2,5 εκατ. νέες θέσεις εργασίας²⁷.

5. Ενωμένη Ευρώπη, Διεθνής Ανταγωνισμός και Αγορά Εργασίας.

Η θέση της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν είναι αξιοζήλευτη. Σε βασικά μέτωπα όπως πληθωρισμός, ανεργία κατέχει την αρνητική πρωτοπορία. Ομως, η πορεία της Κοινότητας για ενοποίηση των κρατών-μελών της σε μια ενιαία αγορά συνεχίζεται απαρέγκλιτα και είναι φανερό ότι κάτω από αυτές τις συνθήκες ο ανταγωνισμός των εθνικών οικονομιών μεταξύ τους θα γίνει ακόμη πιο σκληρός. Κινδυνεύει δε η ελληνική οικονομία να δεχτεί πιο έντονα τις αρνητικές συνέπειες της Ενωμένης Ευρώπης, συνέπειες που θα την κατατάξουν στο περιθώριο των κοινοτικών εξελίξεων και θα την αναγκάσουν να περιορισθεί στο να αποσπά ένα ελάχιστο κομμάτι από το σύνολο της "Ευρωπαϊκής Πίττας". Στην ανοιχτή αγορά υλοποιείται ήδη σε σημαντικό βαθμό η ελεύθερη διακίνηση ανθρώπων, κεφαλαίων, αγαθών και υπηρεσιών. Και επειδή ήταν μέχρι τώρα οι προστατευτικές ρυθμίσεις αυτές που βοηθούσαν και στηρίζαν την ελληνική οικονομία απέναντι στον ανταγωνισμό από ξένους εργαζόμενους, ξένα κεφάλαια και ξένα αγαθά, γίνεται κατανοητό ότι η ενωμένη Ευρώπη θέτει επί τάπητος την αναγκαιότητα εκσυγχρονισμού της ελληνικής οικονομίας στο σύνολό της, και ειδικότερα είναι ανάγκη να αποκτήσουν ανταγωνιστικά χαρακτηριστικά και ιδιότητες η ελληνική εργασία, το ελληνικό κεφάλαιο και τα ελληνικά αγαθά και υπηρεσίες. Επειδή η μελέτη αναφέρεται στο χώρο της αγοράς εργασίας θα περιορίσουμε την αναφορά μας μόνο σ' αυτόν.

Η πλευρά της προσφοράς εργασίας πρέπει να αντιπαρατεθεί στις νέες τεχνολογίες, στις συνεχείς εξελίξεις και μεταβολές στον τρόπο παραγωγής των αγαθών, στην επεξεργασία συστημάτων πληροφοριών, τη διείσδυση της πληροφορικής τεχνολογίας κ.ά.

Η απόκτηση προσόντων-ικανοτήτων που να ανταποκρίνονται στις νέες και διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες πρέπει να αποτελεί συνεχές μέλημα των εργαζομένων, αφού επιβάλλεται να κατανοήσουν ότι οι γνώσεις που αποκτήθηκαν κάποτε δεν αποτελούν εφόδιο εφ' όρου ζωής και πως στη σύγχρονη εποχή των ραγδαίων τεχνολογικών εξελίξεων, οι γνώσεις απαξιώνονται συνεχώς ενώ παράλληλα δημιουργούνται νέα επαγγέλματα που καταργούν παραδοσιακές θέσεις εργασίας. Όσο πιο έγκαιρα συνειδητοποιήσουν τους κινδύνους, αλλά και την ανάγκη μιας δια βίου επαγγελματικής εκπαίδευσης, τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες συνεχούς παραμονής τους στην παραγωγική διαδικασία και τόσο μικρότερος θα είναι ο κίνδυνος να υστερήσουν ανταγωνιστικά απέναντι στους συναδέλφους τους των αναπτυσσόμενων κοινοτικών χωρών.

27. Βλ. Arbeitsgruppe Alternative Wirtschaftspolitik, Memorandum '87, σελ. 200
Ο μαθηματικός τύπος στον οποίο βασίζονται οι υπολογισμοί αυτοί είναι:
Πρόσθετες
ανάγκες

ώρες εργασίας που εκπίπτουν X αριθμός εξαρτημένα απασχολούμενων

ώρες εργασίας προσπασχολούμενο μετά τη μείωση

Η ανειδίκευτη εργασία αποτελεί το πρώτο θέμα των σύγχρονων τεχνολογικών εξελίξεων,²⁸ ενώ το σύγχρονο προφίλ ενός εργαζομένου απαιτεί άτομα με πολυδιάστατες γνώσεις και ικανότητες.²⁹ Η αφομοίωση αυτής της προοπτικής και αναγκαιότητας μαζί πρέπει να αρχίσει από το χώρο της εκπαίδευσης και να εκτείνεται στο χώρο της επαγγελματικής κατάρτισης και επιμόρφωσης.

Αυτή η προβληματική αφορά και αυτούς που πρόκειται να εισέλθουν για πρώτη φορά στην παραγωγική διαδικασία, τους ανέργους, αλλά και τους ήδη εργαζομένους. Κάποια δειλά βήματα επιμόρφωσης, επαγγελματικής κατάρτισης και εξειδίκευσης εργαζομένων και ανέργων (και αυτά ουσιαστικά μετά από παρότρυνση και χρηματοδότηση των Κοινοτήτων) βρίσκονται στη σωστή κατεύθυνση, είναι όμως απελπιστικά ανεπαρκή και πρέπει να στηριχθούν γενναία και να επεκταθούν. Βεβαίως, πρέπει να κατανοήσουμε, ότι το θέμα της επαγγελματικής κατάρτισης και επιμόρφωσης δεν αποτελεί μόνο στοιχείο και στόχο μιας συνολικά εκφρασμένης πολιτικής στο χώρο της αγοράς εργασίας αλλά είναι πάνω απ' όλα μια πολιτική με πολύπλευρες κοινωνικές διαστάσεις και τελικά πρέπει να αποτελεί εθνική πολιτική.

Αυτά για την πλευρά των εργαζομένων. Αναφορικά με τις επιχειρήσεις ο σκληρός ανταγωνισμός στην Ενωμένη Ευρώπη θα επιταχύνει τις διαδικασίες εκσυγχρονισμού της παραγωγικής δομής τους. Η εισαγωγή νέας και σύγχρονης τεχνολογίας, η εφαρμογή σύγχρονων μεθόδων οργάνωσης και διοίκησης της παραγωγής και της επιχείρησης γενικότερα αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη διατήρηση και επέκταση του μεριδίου τους στην εσωτερική και διεθνή αγορά. Όμως η εκσυγχρονιστική πορεία των επιχειρήσεων μπορεί να πραγματοποιηθεί, όπως ήδη προαναφέραμε, μόνο εάν αυτή ενισχυθεί και από τις ανάλογες γνώσεις και ικανότητες όσων συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία. Κατά συνέπεια η υπόθεση της επαγγελματικής εξειδίκευσης και επιμόρφωσης των εργαζομένων πρέπει να τύχει της ολόπλευρης στήριξης από την πλευρά των επιχειρήσεων. Κάτι τέτοιο γίνεται ήδη π.χ. με τα ενδοεπιχειρησιακά προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης του ΟΑΕΔ ή αντίστοιχα του ΕΛΚΕΠΑ, τα οποία εν τούτοις πρέπει να επεκταθούν και σε ήδη εργαζομένους. Επιπρόσθετα, για λόγους κοινωνικής πολιτικής η Ευρωπαϊκή Κοινότητα έχει θεσπίσει σειρά μέτρων και ρυθμίσεων που στοχεύουν στην προστασία των εργαζομένων στο χώρο απασχόλησης. Έχουμε ήδη επισημάνει ότι αυτές οι υποχρεώσεις δεν τηρούνται στην Ελλάδα. Για να μη βρεθούν οι ελληνικές επιχειρήσεις μπροστά σε ανεπιθύμητες καταστάσεις (επιβολή κυρώσεων) αλλά και για να αποφευχθεί η απότομη αύξηση στο κόστος λειτουργίας θα έπρεπε αυτές να αρχίσουν σταδιακά τουλάχιστον την εφαρμογή αυτών των μέτρων.

Και κάτι που αφορά και στις δύο πλευρές. Κοινωνικός εταίρος σημαίνει συνεισφορά στο συνολικό αποτέλεσμα, σύμπραξη για την ικανοποίηση των γενικότερων συμφερόντων και αναγκών της κοινωνίας και οικονομίας, συνδρομή στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη. Αυτό στην πράξη προϋποθέτει εμπιστοσύνη της μιας πλευράς στις δυνατότητες και ικανότητες της άλλης, εκπλήρωση των υποχρεώσεων και των δύο πλευρών απέναντι στο παραγωγικό και διανεμητικό αποτέλεσμα και αυξημένες προσπάθειες στο εγγύς μέλλον ώστε να μπορέσει η ελληνική οικονομία να αντέξει στην Ενωμένη Ευρώπη. Όλα αυτά απαιτούν και από τις δύο πλευρές διαφορετική συμπεριφορά και διαφορετική νοοτροπία, που θα διασφαλίζει την καθ' όλα απαραίτητη στις δύσκολες ώρες που περνά ο τόπος "εργασιακή και κοινωνική ειρήνη".

28 Βλ. Esser, U. Kemmer, G (1989), σελ. 82 και Buergel, W (1990), 67

29 Βλ. Κατραμούδου, Δ (1991), σελ. 74

Ολοκληρώνοντας, αξίζει να παρατηρήσουμε και τα εξής: Πρώτον: ισχύει, ότι μερικές κατηγορίες ατόμων (νέοι, γυναίκες, άτομα με ειδικές ανάγκες), έχουν ιδιαίτερες δυσκολίες εισόδου στην παραγωγή. Αποτελεί καθήκον μιας κοινωνικά προσανατολισμένης οικονομικής πολιτικής να βοηθάει την ένταξή τους στην παραγωγική διαδικασία³⁰. Δεύτερον: αναφέρεται συχνά το επιχείρημα των (υψηλών;) μισθολογικών διεκδικήσεων των εργαζομένων ως αίτιο που διογκώνει την ανεργία και οδηγεί στην οικονομική ύφεση με ανεπιθύμητα αποτελέσματα στους άμεσα θιγόμενους και στο κοινωνικό σύνολο γενικότερα. Ίσως η σύνδεση της αμοιβής με την παραγωγικότητα να μπορούσε να αποτελέσει ένα είδος "κοινωνικού συμβολαίου" που θα βοηθούσε και στο ξεπέρασμα της κρίσης αλλά και στον περιορισμό των αρνητικών επιπτώσεων της ύφεσης πάνω στους εργαζόμενους και στην κοινωνία συνολικά.

6. Συμπεράσματα

Η άσκηση κοινωνικής πολιτικής στον τομέα της απασχόλησης στη σημερινή πραγματικότητα της αυξανόμενης ανεργίας δεν πρέπει να ισοδυναμεί με την "επούλωση των πληγών" που συνεπάγεται για τον άνθρωπο, την κοινωνία και την οικονομία η ύπαρξη του φαινομένου αυτού. Το ζητούμενο είναι κάτι πολύ περισσότερο, δηλαδή η εξάλειψη του ίδιου του φαινομένου. Μ' άλλα λόγια, η καταπολέμηση των αιτίων που γεννούν και οδηγούν στην ανεργία. Κατά συνέπεια πρωταρχικό στόχο της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής πρέπει να αποτελεί η πλήρης απασχόληση του εργατικού δυναμικού.

Για να απασχοληθεί πλήρως το εργατικό δυναμικό δεν αρκεί μόνο να ισούται η προσφερόμενη ποσότητα εργασίας με τη ζητούμενη. Πρέπει ταυτόχρονα τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της προσφερόμενης εργασίας να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις και προδιαγραφές που θέτουν οι κενές ή οι νεοδημιουργούμενες θέσεις εργασίας.

Για την προσέγγιση του στόχου της πλήρους απασχόλησης η μελέτη αυτή προτείνει μέτρα οικονομικής πολιτικής που θα οδηγήσουν στην ποσοτική και ποιοτική μεγέθυνση της οικονομίας, ενώ η μείωση των ωρών εργασίας αναδεικνύεται σε ένα πολύ ισχυρό εργαλείο ανακατανομής της συνολικής εργασίας σε περισσότερους εργαζόμενους. Απ' αυτήν την άποψη ο ρόλος της κοινωνικής πολιτικής στην αγορά εργασίας δεν περιορίζεται στην παθητική αντιμετώπιση των αρνητικών επιπτώσεων που επιφέρει πάνω στον εργαζόμενο το παιχνίδι της προσφοράς και ζήτησης εργασίας, αλλά επεκτείνεται παραπέρα και αποκτά νέες πτυχές αφού τα προτεινόμενα εδώ μέτρα και τον άνθρωπο επιδιώκουν να υπηρετήσουν (ποιοτική ανάπτυξη, μείωση των ωρών εργασίας) αλλά και φιλοδοξούν να συμβάλουν στην καταπολέμηση της ίδιας της ανεργίας.

30. Αυτό εξάλλου αποτελεί και στόχο της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Βλ. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Η κοινωνική Ευρώπη, σελ. 26-31.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Ζορμπάς, Π.: Προβλήματα στο νόμο για αλλοδαπούς, στην: Ελευθεροτυπία, 29.9.1991, σελ. 78.
- Καμπάντας, Αρχ.: Εργατικά ζητήματα για μισθωτούς και εργοδότες, Β' έκδοση, Καβάλα 1990.
- Κατραμάδου, Δ.: Τα προσόντα είναι περιζήτητα, στην: Καθημερινή, 6.10.1991, σελ. 74.
- Λιανός, Θ., Μπένος, Θ.: Μακροοικονομική ανάλυση και Δημοσιονομική πολιτική, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1979.
- Λινάρδος-Ρυλμόν, Π.: Πλούσιοι και φτωχοί άνεργοι στην ΕΟΚ, στην: Ελευθεροτυπία, 11.8.1991, σελ. 75.
- Λινάρδος-Ρυλμόν, Π.: Στα Ελληνικά μας τα παπούτσια η ασφάλεια των εργαζομένων, στην: Ελευθεροτυπία, 15.9.1991, σελ. 74.
- Νικολαΐδης, Κλ.: Εθελουφλούμε στη σύγχρονη τεχνολογία παρά τις δραματικές κοινωνικές επιπτώσεις της, στον: Οικονομικό Ταχυδρόμο, 2 Οκτωβρίου 1986, σελ. 40-43.
- Παπαδημητρίου, Γ., Σταθόπουλος, Β.: Η αναδιάρθρωση της ελληνικής λιπασματοβιομηχανίας, Αθήνα 1991, (μη δημοσιευθείσα μελέτη του Υ.Β.Ε.Τ.).
- Πετράκη - Κώττη, Α., Κώττη, Γ.: Εισαγωγή στη σύγχρονη μακροοικονομική, Εκδόσεις Σμπιλίας "Το Οικονομικό", Αθήνα 1991.
- Πουρναράκη, Ε.: Μακροοικονομική θεωρία και πολιτική, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1980.
- Τσεκούρας, Γ.: 5 Άρθρα που ο αυτοαπακαλούμενος δημοκρατικός τύπος δεν ... "μπόρεσε" να δημοσιεύσει! Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1983.
- Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων: Η κοινωνική Ευρώπη, Ευρωπαϊκά κείμενα, Περιοδική Έκδοση 2/1990.
- Χατζίδης, Κ.: Γυναικείο προνόμιο η ανεργία, στο: Βήμα, 18.8.1991, σελ. Α21.
- Χριστοδουλίδου, Αστ.: 10% Ανεργία το 1992, στην: Ελευθεροτυπία, 16.9.1991, σελ. 6.

Ξένα

- Arbeitsgruppe Alternative Wirtschaftspolitik: Memorandum '84. Gegen soziale Zerstörung durch Unternehmerschaft, Qualitatives Wachstum, 35-Stunden-Woche, Vergesellschaftung, Pahl-Ruegenstein-Verlag, Koeln 1984.
- Arbeitsgruppe Alternative Wirtschaftspolitik: Memorandum '87. Am Beginn des Abschwungs: Mit Arbeitszeitverkürzung und Umweltprogrammen gegen die Krise, Pahl-Ruegenstein-Verlag, Koeln 1987.
- Baecker, G.: Sozialpolitik und soziale Lage in der Bundesrepublik Deutschland, Band 1. Bund-Verlag, 2. Auflage, Koeln 1989.
- Balon, K. -H., Dehler, J., u.a.: Arbeitslosigkeit. Wider die Gewoehung an das Elend, Fischer-Taschenbuecher Verlag, Frankfurt 1986.
- Bluemle, G.: Wirtschaftskreislauf, Beschaeftigung und Inflation, Verlag Rombach, Freiburg 1979.
- Bluemle, G., Patzig, W.: Grundzuege der Makrooekonomie, Rudolf Haufe Verlag, Freiburg 1988.

- Bombach, G., Ramser, H. -J., u.a.: Der Keynesianismus I. Theorie und Praxis Keynesianischer Wirtschaftspolitik. Wirtschaftspolitische Studien, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, New York 1976.
- Buerge, W.: Die neuen Anforderungen an den Menschen im Automatisierten Arbeitsprozess, in: io-Management Zeitschrift, 59 (1990), nr. 2, σελ. 67-69.
- Eichner, H., Richter, S.: Bedrohung fuer Millionen. Mit der Massenarbeitslosigkeit ins naechste Jahrhundert. Forschungsinstitut der Friedrich-Ebert-Stiftung, J.H.W. Dietz-Verlag, Bonn 1989.
- Esser, U., Kemmer, G.: CIM: Mythen und Fakten der computergesteuerten Produktion, in: io-Management Zeitschrift, 58 (1989), nr. 5, σελ. 81-85.
- Eversheim, W. u.a.: Neue Technologien verlangen neue Ausbildungsperspektiven, in: REFA-Nachrichten, 42 Jahrgang, 3. Juni 1989, σελ. 13-20.
- Kath, D.: Sozialpolitik, in: Vahles Kompendium der Wirtschaftstheorie und Wirtschaftspolitik, Band 2, 2. Auflage, Verlag Vahlen, Muenchen 1985, σελ. 401-450.
- Klauder, W.: Technischer Fortschritt und Beschaeftigung, in: Wist (Wirtschaftswissenschaftliches Studium), Heft 3, Maerz 1988, σελ. 113-120.
- Kromphardt, J.: Arbeitszeitverkuerzung, Oskar Lafontaine und die Gewerkschaften, in: Die Neue Gesellschaft, Frankfurter Hefte, nr. 11, Jahrgang 35, November 1988, σελ. 1014-1019.
- Siebke, J., Thieme, H. -J.: Einkommen, Beschaeftigung, Preisniveau, in: Vahlens Kompendium der Wirtschaftstheorie und Wirtschaftspolitik, Band 1, 2. Auflage, Verlag Vahlen, Muenchen 1984, σελ. 85-172.